

poprzedzający ją początkowy fragment sumy, który kopista *Codex Bambergensis* pominął jako nieodczytany; późniejsze rękopisy błędnie odczytując archetyp przekazały DD oprócz grupy CCCC. Powyższy wariant rekonstrukcji zakłada nieprawidłowe odczytanie początkowej części zapisu jako DD. Jest możliwe, że w pierwotnej wersji fragment poprzedzający grupę CCCC był uwieczniony w postaci zapisu MM, co czyniłoby 2400. Jeżeli przyjąć za Pliniuszem jedno scripulum jako ekwiwalentne pod względem wartości 20 sestercom i biorąc pod uwagę oznaczenie wartości XX na złotej jednostce pieniężnej wchodzącej w skład emisji Orzeł/Mars, to jedno scripulum złota winno odpowiadać 20 x 120, czyli 2400 scrupulom miedzi⁵⁰.

Decydującą dla oceny wiarygodności informacji zawartych w przekazie Pliniusza jest kwestia bliższego określenia daty wypuszczenia pierwszej emisji złotych monet. Mommsen⁵¹, łącząc emisję Mars/Orzeł z generalną reformą pieniądza miedzianego w 217 roku p.n.e., zwrócił uwagę na istotną różnicę zachodzącą pomiędzy lekcją *Codex Bambergensis*, podającą post annos LI, a wersjami w pozostałych rękopisach. W jego ślad poszła zdecydowana większość późniejszych badaczy⁵². Warto może jednak zauważyć, iż uznając rok 269 p.n.e. jako początek wprowadzenia srebrnego pieniądza w Rzymie⁵³ i przyjmując lekcję w postaci przekazanej przez *Codex Bambergensis*, emisja pierwszej serii złotych monet pojawiłaby się nie wcześniej aniżeli w 218 roku p.n.e. Niemiecki badacz uznał nadto, że omawiany fragment Pliniusza dotyczący równowartości jednego scripulum złota odnosi się do sesterców, z których każdy odpowiadał 1/4 zredukowanego do trzech 3/7 scrupuli srebra denara, dając podstawę do przyjęcia stosunku wartości złota do srebra w postaci jak 1:17,5, odbiegającej od relacji spotykanych w systemach monetarnych krajów sąsiednich⁵⁴. Odmienną interpretację na podstawie tradycyjnej chronologii denara zaproponował W. Giesecke⁵⁵, dochodząc do przekonania,

⁵⁰ *Ibid.*, s. 244, 253 n., 299 n.

⁵¹ Th. Mommsen, *op. cit.*, s. 404, przypis 121. A. Barthélemy, *Rev. num.* XI, 1847, s. 354 z uwagi na późne odkrycie *Codex Bambergensis* znał jedynie tradycję post annos LXII percussus est quam argenteus ita, i na tej podstawie datował serię Orzeł/Mars na 207 rok p.n.e. Z kolei W. Ridgeway, *The origin of metallic currency and weight standards*, Cambridge 1892, s. 381, wychodząc z innej daty inicjującej wybijanie srebrnego pieniądza w Rzymie, przyjął 206 rok p.n.e.

⁵² Zob. m.in. F. Lenormant, *La monnaie dans l'antiquité*, Paris 1878, s. 165; F. Hulstsch, *op. cit.*, s. 302; E.J. Haeblerlin, *Ees Grave. Das Schwergeld und Mittelitaliens*, Frankfurt 1910, s. 154; K. Regling, *Werthhältnisse...*, s. 743. Dotychczasową dyskusję referuje szczegółowo R. Thomsen, *ERC II*, s. 247 n.

⁵³ Por. S. Sorda, *op. cit.*, s. 4. Część badaczy przyjęła 217 rok p.n.e.: C.H.V. Sutherland, *Coinage in Roman Imperial Policy, 31 B.C.-A.D. 14*, Cambridge 1946, s. 45 n.; H. Mattingly, *RCET*, s. 5; M.H. Crawford, *RRC I*, s. 44. Zob. również R. Thomsen, *ERC II*, s. 247 n. Przeciw przenoszeniu wzianki Pliniusza na drugą emisję złotych monet zob. A. Kunisz, *Druga wojna...*, s. 210.

⁵⁴ Th. Mommsen, *op. cit.*, s. 404. Podobnie F. Hulstsch, *op. cit.*, s. 302; K. Regling, *Werthhältnisse...*, s. 743; *ESAR I*, s. 83.

⁵⁵ W. Giesecke, *Das römische Drei-, Zwei- und Einkrappel Gold im Lichte der antiken Goldprägungen und als Glied der römischen Münzordnung des Jahres 269/68 v.Chr.*, *Frankfurter Münzzeitung* 1919, s. 113 n.; id., *Italia Numismatica. Eine Geschichte der italischen Geldsysteme bis zur Kaiserzeit*, Leipzig 1928, s. 252 n. Bliżej zob. R. Thomsen, *ERC II*, s. 250 n.